

BÜYÜME KUTUPLARI TEORİSİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DEKİ OSB'LERİN TARİHSEL GELİŞİMİ İLE FİZİKSEL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Araştırma Makalesi

Kübra YILDIRIM ÖZCAN¹

YILDIRIM ÖZCAN, K., (2020), **Büyüme Kutupları Teorisi Bağlamında Türkiye'deki OSB'lerin Tarihsel Gelişimi İle Fiziksel ve Ekonomik Özellikleri**, Verimlilik Dergisi, Yıl: 2020, Sayı: 1, T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayını.

ÖZET

18. yüzyıla kadar tarıma, küçük el sanatlarına ve bunlardan elde edilen ürünlerin ticaretine dayanmakta olan ekonomi; Sanayi Devrimi ile birlikte yeniden yapılanarak, ağırlıklı olarak tarımsal üretim ilişkilerinden sanayi üretimi ilişkilerine ve makineleşmeye geçmiştir. Küreselleşme etkileri ile de artan sanayileşme ve ticaret hacmine bağlı olarak sanayi bölgeleri oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; OSB'lerin tarihsel gelişim süreci içerisinde ekonomik ve mekansal boyutlarıyla analizini yaparak nasıl bir gelişim gösterdiklerini, OSB arzının sanayi talebini karşılayıp karşılamadığını, iller bazında hangi sektörel yığılmaların olduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, çalışmanın yöntemi; konuyla ilgili literatür taramasının yapılması, T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan ve Mülga T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Mülga T. C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan verilerin ve istatistiklerin elde edilmesi ve toplanan bu verilerin sayısal olarak haritalandırılması ve bilhassa yıl bazında karşılaştırma ve değerlendirmelerin yapılmasıdır. Sonuç olarak; tarihsel gelişim süreci içerisinde OSB'ler, verilen teşviklerle ve uygulanan plan ve politikalarla özellikle mekansal ve ekonomik anlamda gelişerek sanayi sektörünün talebine cevap verirken; bazı bölgelerde sektörlerin de yığılmasına olanak sağlamaktadırlar. Her ne kadar uygulanan plan ve politikaların yanı sıra verilen teşvik ve destekler olsa da yıllar içerisinde sanayi sektörünün ülkenin batı kesimlerine daha fazla talebi olup; doğu kesimlerine daha az talebi söz konusu olmuştur. Burada dikkat çeken nokta ise Marmara Bölgesi'nde sanayi sektörünün talebi ve sektörel gelişmenin de etkisiyle büyüme kutbunun oluşmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Büyüme Kutupları Teorisi, OSB'ler, Sektörel Yığılmalar.

¹ Kübra YILDIRIM ÖZCAN, Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. ORCID: 0000-0002-8602-6775

* Makale Gönderim Tarihi: 01.11.2019 Kabul Tarihi: 11.11.2019

IN THE CONTEXT OF GROWTH POLES THEORY PHYSICAL AND ECONOMIC CHARACTERISTICS OF OIZ'S AND THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT IN TURKEY

ABSTRACT

The economy, which was based on agriculture, small handicrafts and the trade of the products obtained from them until the 18th century, was restructured together with the Industrial Revolution, mainly from agricultural production relations to industrial production relations and mechanization. With the effects of globalization, industrial zones started to form due to increasing industrialization and trade volume. In this context, purpose of the study is to analyse OIZs economic and spatial dimensions in their historical development process, to reveal how they developed, whether the OIZs supply met the industrial demand and which sectoral agglomeration existed in the provinces. In this respect, the method of the study is to do literature review on the subject, to obtain the data and statistics from the Turkish Republic Ministry of Industry and Technology and Turkish Republic Ministry of Industry and Trade-Abolished and Turkish Republic Ministry of Science, Industry and Technology-Abolished, digital mapping of the collected data and to make comparisons and evaluations especially on yearly basis. As a result; OIZs allow the accumulation of sectors in some regions especially while responding to the demand of the industrial sector by developing in spatial and economic terms with the given incentives and the implemented plans and policies in the historical development process. Although there are incentives and supports given in addition to the implemented plans and policies, over the years, the industrial sector has got more demand for the western parts than for eastern parts of the country. The noteworthy point here is especially in Marmara Region, due to the demand of industrial sector and the development of the sector, a growth pole has been formed.

Keywords: Growth Poles Theory, OIZs, Sectoral Agglomeration.

1. GİRİŞ

Geçmiş dönemlerde daha çok tarımsal ve küçük el sanatlarına dayalı ticari ve ekonomik yapı, Sanayi Devrimi ile birlikte yeniden yapılanmış ve makineleşme ile birlikte ticari faaliyetler artmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ile paralel olarak gerçekleşen bilimsel buluşların üretime uygulanması, devletler tarafından desteklenerek; sanayi ürünleri çeşitlenmeye başlamıştır. Makineleşmiş endüstri ise bilhassa Avrupa'da sermaye birikimini arttırmış ve bu durum, küreselleşme faaliyetleri ile de ivme kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye'de gün geçtikçe artan sanayi ihtiyacını karşılamak üzere kentin çeşitli bölgelerinde kurulan Organize Sanayi Bölgeleri içerisinde yer seçen firmalar ise hem kuruluş hem de işletme giderlerini düşürerek verimliliği sağlamışlardır. Özellikle, T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından verilen teşvik kredileri ve bedelsiz arsa tahsisleri gibi desteklerle yatırımcılar OSB'ler içerisinde yer seçmektedirler. Bu bilgiler doğrultusunda, T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan verilere göre, ilk Organize Sanayi Bölgesi 1962 yılında Bursa'da kurulmuştur. Küresel Ekonomik Krizin de gerçekleştiği 2008 yılı itibarıyla Türkiye'de; biten 109 OSB, proje ve inşaat aşamasında olan 147 OSB olmak üzere toplam 256 adet OSB bulunmaktadır. Yine T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre 2019 yılı itibarıyla de Türkiye'de 314 adet OSB yer almaktadır. Ancak OSBÜK İnternet Sitesi'nde yer alan verilere bakıldığında Türkiye'deki toplam OSB sayısı Kasım 2019 itibarıyla 332 adet olarak görülmektedir (OSBÜK İnternet Sitesi, 13.11.2019). Bunun nedeni ise 18 OSB Projesi'nin ihtisas OSB'ler olup T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmesidir.

2. TÜRKİYE'DE SANAYİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ SÜRECİ İÇERİSİNDE DEĞİŞEN EKONOMİK VE FİZİKSEL YAPISI

Ülkemizde sanayileşme faaliyetleri 1839 yılında Tanzimat Dönemi'nde; havuz, tersane, demirhane gibi tesislerin kurulmasıyla başlamıştır. Sanayi gelişiminin başlangıcı ise Cumhuriyet Dönemi olmuş ancak sanayinin çeşitlenmesi 1950'den sonra söz konusu olmuştur. Bunun sebebi Osmanlılar döneminde açılan işletmelerin kapitülasyonlar ve gümrük vergileri ile rekabet edemez hale gelmesi ve kapanması ile Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında da birikmiş sermayenin yetersiz olmasıdır. Dolayısıyla o dönem, ülkedeki ihtiyaçların karşılanmasında sanayi yetersiz kalmıştır denilebilir (Ertin, 1998: 165-167).

Türkiye'de özel sektörü yatırım, üretim ve hizmet alanlarıyla bölgelere yönelten ilk teşvik düzenlemesi Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı ile yapılmış olup, 14 Aralık 1913'te kabul edilmiştir. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı yasa etkin olamamış ve dolayısıyla da beklenen sonuçlar elde edilememiştir. 1915 yılına kadar ağırlıklı olarak yabancı girişimcilerin

kurduğu şirketlerle sanayi sektörü Batı Anadolu'da yoğunlaşmıştır (Çamur, 1991: 340) (Çizelge 2).

Çizelge 1. 1927 Yılına Kadar Batı Anadolu Sanayi Yapısı

	Yıl	Toplam Tesis Sayısı
Batı Anadolu (İstanbul, İzmir, Bursa, Manisa ve Uşak)	...-1915	269
İstanbul	1927	8634
İzmir	1927	3522
Bursa	1927	3209

Kaynak: Ertin, G. vd., 1991.

Çizelge 2. 1927 Yılı Sanayi Yapısı

	İşletme Sayısı	İstihdam
Tarım ve Hayvancılık	28.381 (% 43,5)	256.855 kişi
Dokuma Sanayi	9330 (% 14,3)	48.025 kişi
Maden Sanayi	556 (% 0,8)	18.932 kişi
Kereste ve Ürünleri Sanayi İle Bitkisel Yağ Sanayi	7896 (% 12)	24.264 kişi
TOPLAM	46.163	348.076 kişi

Kaynak: Ertin, G. vd., 1991.

1923 yılı Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde ise Türkiye dışa bağımlı, tarıma dayalı bir ülke iken dışa açık piyasa ekonomisi de sanayileşmeyi olumsuz yönde etkilemiştir. İlk sanayileşme hareketleri 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde gösterilmiş ve yaşanan ekonomik kriz sebebiyle de özel sektörü özendirici önlem ve teşviklerin alınması ve sanayide devletçi bir politikanın uygulanması gerektiği öngörülmüştür. Buradan hareketle, Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı günün şartlarına uygun hale getirilerek 1923'te tekrar yürürlüğe konmuştur. Yine 1923 yılında Lozan Antlaşması'yla kapitülasyonlar kaldırılmış ve aynı yıl içerisinde Türkiye İş Bankası ve Sümerbank kurulmuştur. Ancak söz konusu kanun yetersiz kaldığı için 1927 yılında çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Kanunu" ile yerli üretimin teşviki ve ulusal sanayinin canlanması için gümrük, vergi ve yerli hammadde temini gibi konularda bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Bu da, Çizelge 2'de de görüldüğü üzere özellikle sanayi işletmelerinin sayılarının artmasında etkili olmuştur (Ertin, G., 1991).

Çizelge 3. Türkiye'de Sanayinin Yıllar İtibariyle Fiziksel Gelişimi

Yıl	Toplam Tesis Sayısı
1921	33.085
1927	65.245
1950	83.500
1963	161.000
1980	185.500
2007	270.000

Kaynak: Ertin, G. vd., 1991 ve Ertin G., 1998:165-167.

1934-1938 yıllarında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ile bazı fabrikaların kurulması hedeflenmiş fakat dünyada yaşanan ekonomik kriz sebebiyle devletin kendisi kurucu rol üstlenmiştir. 1933 yılında kurulan Sümerbank ise, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurduğu bankaları devralarak, 1939 yılına kadar 17 yeni fabrika kurmuş, birçok bankaya da ortak olmuştur. Yine 1933 yılında Etibank kurularak, kendir sanayi (Kastamonu), pamuklu dokuma (Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Malatya, Iğdır, Nazilli), toprak sanayi (seramik-Kütahya, şişe-cam Paşabahçe, çimento fabrikaları), kimya sanayi (suni ipek-Gemlik, gülyağı-Isparta, kibrit ve asit-İzmit), kağıt ve selüloz (İzmit), kamgarn sanayi (Merinos-Bursa), demir sanayi (Karabük), kü-kürt (Keçiörlü), şeker sanayi (Kırklareli-Alpullu, Uşak, Tokat-Turhal) alanında yatırımlar yapılmış, ilk demir-çelik fabrikası ise 1937 yılında Karabük'te kurulmuştur. Böylece ulusal sermayeye dayanan yeni işyerleri ve fabrikalar açılmıştır (Ertin, G., 1998: 166).

Çizelge 4. Yıllar İtibariyle Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan Yararlanan Şirket Sayısı

Yıl	Kanundan Yararlanan Şirket Sayısı
1913	239
1923	342
1927	470
1929	490
1933	2317

Kaynak: Çamur, E., 1991.

1950'lerden sonra çok partili sisteme geçilmesiyle sanayi politikaları mevcut hükümetlerin siyasi ve iktisadi görüşleriyle belirlenmiş olup, sanayinin gelişmesinde ve çeşitlenmesinde; 1950'lerden sonra ulaşım olanaklarının gelişmesi, nüfus kırdan kente göç etmesiyle beraber işgücü potansiyelinin oluşması, özel sektörün sermayesini arttırması ve sanayiye yatırım yapması

gibi etkenler etkili olmuştur. Ayrıca, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'nın kurulması özel sektörün gelişmesinde etkili olurken, hazırlanan kalkınma planları ile birlikte sanayileşmeye öncelik verilmesi, sanayinin planlı bir biçimde gelişmesini sağlamıştır. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde mevcut ekonomik dengesizlikler, ihracata yönelik sanayi stratejilerinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte temel politika; ihracatı arttırarak, ülke sanayisinin ve ekonomisinin gelişmesini sağlamak olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de firma sayısının zaman içerisinde verilen destek ve teşviklerle hızlı bir şekilde artış gösterdiği ve 2007-2008 yılında ülke bütününde yaklaşık olarak 270.000 firmanın bulunduğu gözlemlenmiştir (Ertin, 1998: 166-167; Mazlum, M., 1990).

Tüm bu bilgilerden de görüldüğü üzere Türkiye'de sanayinin dağılışına bakıldığında ülkedeki sanayi sektörünün büyük bir kısmının Marmara Bölgesi'nde toplandığı görülmektedir. Bunun sebepleri ise Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren sanayi yatırımlarının daha çok ülkenin batı bölgelerine kaydırılmış olmasıdır. Özellikle İstanbul'un ciddi büyüklükteki bir nüfusa ev sahipliği yapması nedeniyle bir tüketim merkezi olması, çok fazla göç alması sebebiyle işgücü ihtiyacını karşılayabiliyor olması ve düzenli ulaşım bağlantılarına sahip olması büyük sermaye sahiplerinin bu kentte toplanmasında etkin olan temel hususlardır. Bu biçimde ilk önce şehrin içinde Haliç kenarında yer alan sanayi tesisleri zamanla İzmit Körfezi kıyılarına ve oradan da Adapazarı'na yayılmıştır (Ertin, 1998: 170).

Günümüzde ise ülke ekonomisinin itici gücü konumunda olan OSB'ler, firmalar için birçok konuda verimliliğin sağlandığı avantajlı bölgeler olarak öne çıkmakta ve buldukları yerde bir büyüme ve çekim merkezi oluşturabilmektedirler.

3. BÜYÜME KUTUPLARI TEORİSİ

Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; *"Büyük şehir bölgelerinin (metropoliten bölgelerin) dolaylarında yeni çekim ve büyüme merkezleri, sanayi yaratarak nüfusun ve iktisadi çalışmaların daha dengeli bir şekilde dağıtımını sağlayacak araçlar araştırılmalıdır"* denmektedir. Buradan da hareketle aslında kamu politikalarında büyüme kutuplarını oluşturma hedefi planlı dönemde gündeme gelmiştir denilebilir. Öyle ki; söz konusu Plan'da; bölge politikasının hedefleri içerisinde, bölgeler arası dengeli kalkınma ve dengesizlikleri gidererek, geri kalmış bölgelerin daha hızla kalkınmalarını sağlamak gibi hedeflerin yanı sıra en yüksek iktisadi ve sosyal üretkenliğin elde edileceği büyüme noktalarına kaynakların daha önce ve fazla miktarda ayrılması yoluyla genel verimlilik derecesini yükseltmek de yer almaktadır. Onuncu Kalkınma Planı'nda ise büyüme odağı kavramı kullanılmış olup;

Türkiye'de üretimin, metropollerde ve nüfusu bir milyonun üzerindeki büyük şehirlerde yoğunlaştığı, bölgelerin üretim kompozisyonunun sanayi ve hizmetler sektörleri lehine gelişmekte olduğu, imalat sanayinin, İstanbul başta olmak üzere ağırlıklı olarak Marmara ve Ege Bölgesi'nde yer aldığı, son dönemde ise imalat sanayisinde Anadolu'daki yeni endüstriyel büyüme odağı şehirlerin payının arttığı ve Ar-Ge faaliyetleri, yeniliğin ticarileştirilmesi ile markalaşmanın metropoller ile birkaç önemli merkezde yoğunlaştığı ve bunlara ek olarak patent tescillerinin üçte ikisinin İstanbul, Ankara ve İzmir'de gerçekleştirildiği ifade edilmektedir (T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı İnternet Sitesi, 10.10.2019).

Büyüme Kutupları Teorisini ortaya koyan kişi ise Fransız iktisatçı François Perroux'tur. Perroux (1955), gelişimin her yerde aynı anda görülmediğini savunmuştur. Diğer bir deyişle, gelişim, değişken yoğunluklarla, noktalarda veya gelişme kutuplarında görülmekte ve ekonominin bütününe değişen etkileri ile çeşitli kanallar boyunca yayılmaktadır. Bu noktada, her merkez, bir çekim ve itme merkezi rolünü de üstlenmektedir. Ayrıca Perroux, yığılmanın etkisinin bölgesel ekonomik performansı arttırmak için yüksek bir yeteneğe sahip olduğuna inanmaktadır (Han, 2018: 10-11; Perroux, 1950 and Perroux, 1955). Boudeville (1966) ise büyüme kutupları kavramının gelişim sürecini daha da detaylandırarak; ona, daha coğrafi bir yönelim kazandırmıştır. Dolayısıyla, Boudeville ile Büyüme Kutupları Teorisi, özel coğrafik ve bölgesel bir önem kazanmıştır. Boudeville, bölgesel büyüme kutbunu bir dizi genişleyen endüstrinin bulunduğu bir yer olarak tanımlamaktadır. Bölgenin büyüme kutbunu oluşturan alanda, dışsal ekonomiler de söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla sonuç olarak, genişleyen, itici veya lider firmaların ve sanayinin bölgesel olarak yer aldığı yerlerde, bölgesel bir kutup oluşmakta ve bu da bölgenin bir çekim noktası oluşturması sebebiyle yığılma eğilimlerini teşvik etmektedir (Chand and Puri, 1983; Boudeville, 1966; Han, 2018: 11).

Türkiye literatüründe Kalkınma Kutupları olarak da nitelendirilen kavram, sanayileşme sürecinde meydana gelen, bölgesel ekonomik farklılaşma olarak da tanımlanmakta ve dengesiz kalkınma türlerine örnek olarak verilebilmektedir (Çatalbaş, 2007: 91; Han ve Kaya, 1997: 249). Kurama göre ekonomik büyüme, belirli bir bölgede aynı eşitlikte olmayıp, kutuplaşma biçiminde oluşmaktadır. Ancak kuramdaki genel kanı, merkezden çevreye olan yayılmaların olumlu etkilerinin zaman içerisinde olumsuz etkilere nazaran daha fazla olacağı ve böylece bölgesel dengenin sağlanması yönündedir (Dericioğlu, 1988: 13). Çünkü kuram, temelde, belirli merkezlerin liderliğinde bölgesel kalkınmanın sağlanmasını amaçlamaktadır (Tekin, 2016: 136). Kalkınma kutupları, farklı sebeplerle ortaya çıkabilmektedir. Yönlendirilmiş yatırımlarla da yerel ekonomi, kalkınma kutbu haline gelebilmektedir. Çün-

kü yereldeki ve/veya bölgedeki ekonomik gelişme, yeni faaliyetlerin ve dışsal ekonomik faydaların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Çatalbaş, 2007: 92).

Mekansal ekonomik kalkınmanın modern pratiğinde, büyüme kutupları fikirleri; serbest ekonomik bölgeler, teknoloji parkları ve endüstri (sanayi) parkları gibi formlarda uygulanmaktadır. Büyüme kutuplarına bir model olarak bakıldığında; önde gelen bölgesel işletmelerin olduğu ekonomik merkezler ve alanlar olarak, sanayi merkezleri ve çevreleri gibi dinamik olarak gelişmekte olan endüstrilerin yoğun konumu, sinerjik etkiye yol açmaktadır. Büyüme Kutupları Kavramının prensipleri üzerinde, dünyanın en yaygın yerel ekonomik kalkınmadaki uygulama başarısı, endüstri parklarının kurulmasıdır (Komarovskiy and Bondaruk, 2013: 33-41).

4. OSB'LERİN TARİHSEL GELİŞİMLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Sanayi bölgelerinin oluşturulması konusunda ilk uygulamalardan biri 1896 yılında İngiltere'nin Manchester Kenti yakınlarında kurulan "Trafford Park"tır. Daha sonrasında ise bu oluşumlar ABD'de görülmeye başlamıştır. 1905 ve 1909 yıllarında da, Chicago'da "Central Manufacturing" ve "Clearing" isimli özel girişimciler tarafından iki sanayi bölgesi kurulmuştur. ABD'deki bu ilk uygulamalar özel sektör tarafından ortak bir altyapıyı kullanmak ve üretim maliyetlerini düşürerek kâr maksimizasyonunu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde II. Dünya Savaşı sonrasında, sanayi bölgeleri birer devlet yatırımı olarak görülmüş ve daha çok küçük ve orta ölçekli işletmeleri geliştirmek ve işsizliğe çözüm getirmek amacıyla kurulmuştur. Böylece, 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalımla işlerinden çıkarılan işçiler sanayi bölgelerine göç etmiştir. İskoçya'da ve Galler'deki önemli göç kaybına uğrayan bölgelerde ise 1936-1938 yılları arasında alınan yasal önlemlerle sanayi bölgeleri kurulmuştur. Ancak bu bölgelerde kurulan sanayi bölgeleri ile beraber nüfus artışı olabileceği için sanayi kuruluşlarının fiziki mekandaki dağılımını dengelemek amacıyla 1945 yılında Sanayinin Dağılımı Yasası çıkarılmıştır. Ana sanayinin, yan sanayinin gelişmesinde itici bir güç oluşturması sebebiyle açılacak tüm sanayi ve yan sanayilerin gelişmesi için finansman kaynakları devlet tarafından karşılanmış ve yerel yönetimlere sanayi bölgesi kurma hakkı tanınmıştır. Böylece az gelişmiş yörelerde, sanayi bölgelerinin kurulmasında devlet özendirici ve destekleyici rol oynamıştır. İngiltere'ye bakıldığında ise II. Dünya Savaşı sonrasında geri kalmış bölgelerde yeni sanayi bölgeleri kurulması ve bunların kent dışında gelişmesi hedeflenirken, ABD'de Sanayi Parkı olarak isimlendirilen büyük kentlerin yakınlarında sanayi bölgelerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Ancak ABD'deki sanayi bölgelerinin çoğu kâr amacı gütmeyen fakat sanayileşmenin oluşturacağı etkilerden faydalanma amacı taşıyan örgütler tarafından kurulmuş olup, federal devletin desteği olmaksızın gelişmişlerdir. 1951

yılından sonra da federal hükümetin politikalarıyla ülke bütününde stratejik olarak dağılım etkili olmuştur. Tarihsel gelişim süreci içerisinde, genel olarak Organize Sanayi Bölgeleri uygulamaları yaygın şekilde 1950'lerden itibaren görülmeye başlamıştır. Ülkemizde ise sanayileşme faaliyetleri tüm dünyada olduğu üzere Türkiye'de de büyük kentlerin çevresinde gerçekleşmiştir. 1962 yılında Bursa'da bir pilot uygulamanın başlatılması söz konusu olmuş; daha sonra Manisa ve Konya OSB'lerinin planları yapılmış ve ardından tüm ülke genelinde OSB oluşumları yayılmaya başlamıştır. Ancak Türkiye'deki organize sanayi bölgeleri uygulamaları Batılı ülkelerin uygulamalarından birtakım farklılıklar içermektedir. Batılı ülkelerde OSB'ler daha çok yarı kentsel alanlarda, Türkiye'de ise daha çok kentsel alanlarda oluşmaktadır. Yine Batılı ülkelerde OSB yönetimleri daha çok kâr amacı güden, buna karşılık Türkiye'deki OSB yönetimleri kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Batıdaki ülkelerde sanayi parselleri kiralanabilirken, Türkiye'de satın alınmakta ya da bedelsiz arsa tahsisine ile bazı yörelerde teşvikler uygulanabilmektedir (Eyüboğlu, 2005: 53-55 ve Çevik ve Yiğit, 2009: 222-223). T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan alınan verilere göre Organize Sanayi Bölgelerinde yer alan parseller, ancak özel mülkiyet statüsü kazandıktan sonra kiralanabilmektedir.

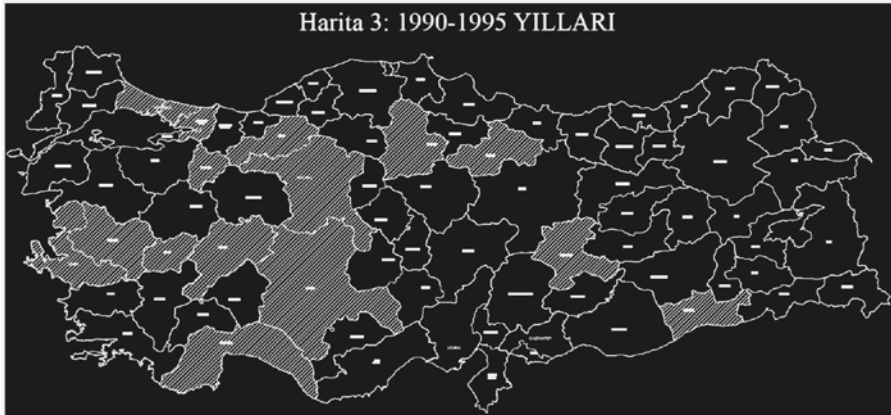
Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) 2008 yılında alınan verilere yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bütün bunlarla birlikte T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) elde edilen verilere oluşturulan Harita 1'de de görüldüğü üzere Türkiye'de 1980 öncesinde Bursa, Konya ve Manisa'da OSB'ler kurulmuştur. 1980 sonrasında ise sanayileşme ve serbest ekonomi piyasalarının getirdiği rekabetle birlikte yeni OSB'lerin hızla kurulduğu gözlemlenmiştir. 1980-1990 yılları arasında sağlanan teşviklerle birlikte OSB'lerin, ülkenin doğusuna, güneyine ve batısına doğru yayılmaya başladığı ve Tekirdağ, Denizli, Eskişehir, Kayseri, Gaziantep, Hatay, Elazığ ve Erzurum OSB'lerinin kurulduğu Harita 2'de gö-

rülmektedir. 1980 öncesi ilk OSB'si kurulan Bursa ilinde ise 1980-1990 yılları arasında ikinci OSB kurulmuştur. Harita 3'te görüldüğü üzere 1990-1995 yılları arasında sanayi plan ve politikaları çerçevesinde verilen teştviklerle OSB'ler ülkenin daha çok batı ve iç Anadolu kesimlerine yayılmıştırlardır. Bu tarihler arasında batıda; İstanbul, İzmir, Manisa, Uşak, Bilecik ve Kocaeli illerinde, iç Anadolu'da; Afyon, Bolu, Ankara, Konya ve orum'da, Akdeniz Bölgesi'nde; Antalya ilinde, Karadeniz Bölgesi'nde; Tokat ilinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Malatya ve Mardin illerinde OSB'ler kurulmuştur. Bu tarihler arasında izelge 5'te de görüldüğü üzere her ne kadar ve T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın (mülga) vermişt olduğu kredilerin faiz oranları artmışt ve geri ödeme süreleri azaltılmışt olsa da 1980 sonrası sanayileşme ve serbest ekonomi piyasalarının getirdiği rekabetle birlikte OSB'lerin kuruluşunda hızlı bir artışt gözlenmiştir.

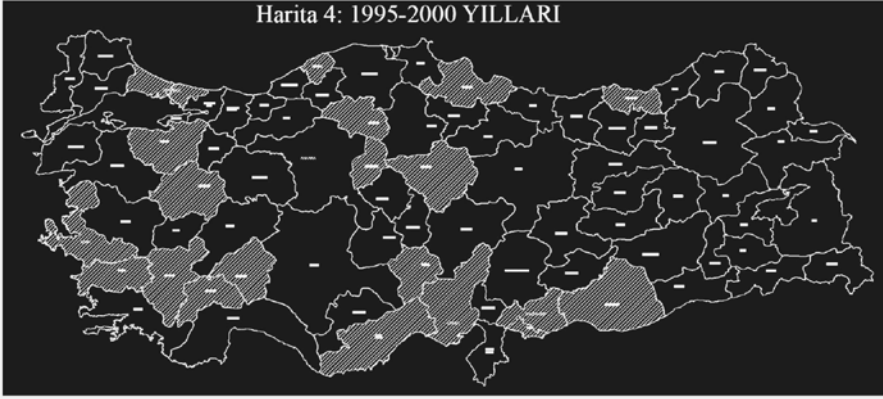

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) 2008 yılında alınan verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

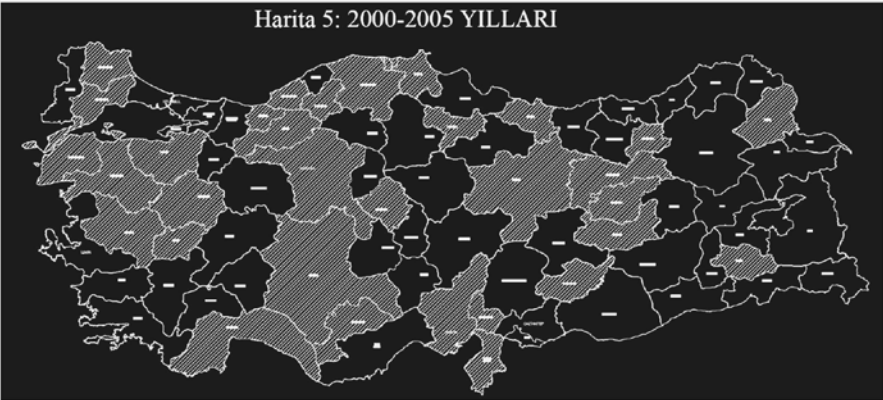

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) 2008 yılında alınan verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

1995-2000 yılları arasında ise ağırlıklı olarak Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde OSB'ler kurulmuştur. Bu süreçte, İstanbul ve İzmir'de ikinci OSB kurulurken Bursa'da üçüncü OSB kurulmuştur. Ege Bölgesi'nde; Kütahya, Aydın ve Denizli illerinde kurulan OSB'lerle birlikte daha güneyde Burdur ve Isparta OSB'lerinin kurulduğu Harita 4'te görülmektedir. Bunlara ek olarak, Karadeniz Bölgesi'nde; Bartın, Samsun ve Trabzon illeri ile Çankırı, Kırıkkale, Yozgat, Niğde, Mersin, Adana, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa illerinde de OSB'ler kurulmuştur. Bu tarihler arasında ise yine Çizelge 5'te görüldüğü üzere T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın (mülga) vermiş olduğu kredilerin faiz oranları yükseltilmiş olsa da hızla kurulmaya devam eden OSB'lerin bu kadar hızlı yayılmasındaki temel sebep; devletin beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde OSB'lerin Anadolu'ya yayılmasını sağlama politikası olmuştur.

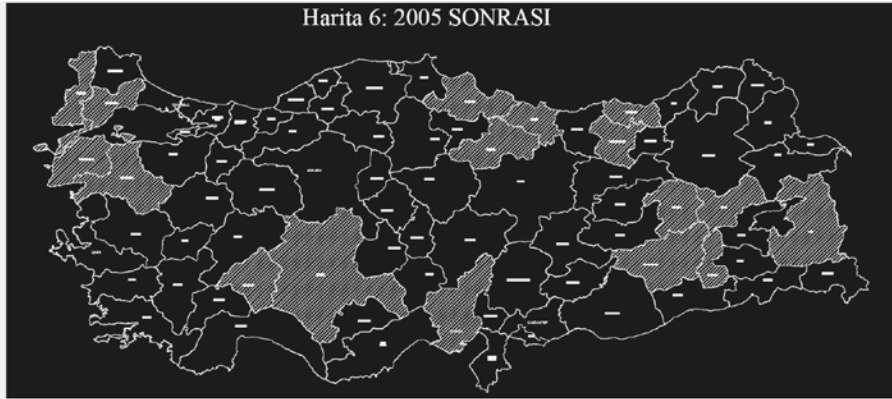
Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) 2008 yılında alınan verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) 2008 yılında alınan verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

En fazla OSB'nin kurulduğu yıllar olan 2000-2005 yılları arasında OSB sayısı 32 olup Harita 5'te de görüldüğü üzere Kırıkkale, Tekirdağ, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Uşak, Manisa, Antalya, Karaman, Konya, Kırşehir, Ankara, Düzce, Bolu, Zonguldak, Bartın, Karabük, Kastamonu, Sinop, Amasya, Ordu, Bayburt, Sivas, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Adıyaman, Adana, Osmaniye, Hatay, Siirt ve Kars illerinde kurulmuştur. Burada dikkat çeken nokta, önceki dönemlerde olduğu gibi dağınık yayılmanın aksine bölgesel oluşumların söz konusu olmasıdır.

2005 ve sonrasında ise Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Balıkesir illerinde kurulan OSB'lerin dışında Doğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu OSB sayısı 2005 ve sonrasında Harita 6'dan da görüldüğü üzere daha fazladır. Bunlarla birlikte yine Karadeniz Bölgesi'nde; Samsun, Ordu, Tokat, Gümüşhane ve Trabzon illerinde OSB'lerin kurulduğu görülürken, Isparta, Konya ve Adana'da yeni OSB'lerin kurulduğu görülmektedir. Ancak burada yalnızca Artvin'de 2008 yılına kadar OSB kurma çalışmaları olmamıştır. Bunun sebebi de topoğrafyanın çok eğimli olmasıdır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) 2008 yılında alınan verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye'de sanayinin gelişmesine ciddi anlamda katkıda bulunan ve özellikle geri kalmış bölgelerde bir cazibe merkezi olarak Organize Sanayi Bölgeleri, birer büyüme kutbu oluşturmuş, kırsal ve kentsel ekonomilerin canlılık kazanmasına ve bölgelerin kalkınmasına katkı sağlamıştır denilebilir. T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan elde edilen verilere göre Bakanlığın OSB'lere yönelik genel politikası; Organize Sanayi Bölgelerinin marka oluşturacak cazibe merkezleri haline gelmesi ve tam kapasiteyle faaliyete geçebilmeleri için sürdürülebilir tedbirlerin alınmasıdır. OSB uygulamalarına Bakanlık tarafından altyapısı tamamlanmış sanayi parselleri hazırlanmakta ve krediler verilmektedir.

Türkiye'de 4562 sayılı OSB Kanunu'nda Organize Sanayi Bölgesi (OSB), "Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, kaynakları rasyonel kullanmak, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, sınırları tasdik edilmiş arazi parçalarının imar planlarındaki oranlar dâhilinde gerekli ortak kullanım alanları, hizmet ve destek alanları ve teknoloji geliştirme bölgele-ri ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu Kanun hükümlerine göre kurulan, planlanan ve işletilen, kaynak kullanımında verimliliği hedefleyen mal ve hizmet üretim böl-gelerini" ifade etmektedir.

Fabrikaların planlanmış bir arazi üzerine yerleştirilmeleri, ortak altyapı ve üst yapıları sayesinde çevre kirliliğinin önlenmesi ve üretimde verimliliğin ve kârlılığın sağlanması ile birlikte finansal ve fiziksel teşviklerin verilmesi ve böylece sanayinin özellikle az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılması, tarım alanlarının sanayide kullanılmasının önüne geçilmesi, kentlerin daha sağlıklı ve daha planlı gelişmelerinin sağlanması, özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirilmesinde etkili olan OSB'lerin faydalarından bir kısmını oluşturmaktadır (T. C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (mülga), 2013: 128).

4.1. OSB Teşvik Politikaları ve Destekler

1960 yılında başlayan planlı kalkınma dönemi ile birlikte sanayileşmeye verilen önemle OSB'lerin kurulması ve Anadolu'ya yayılması hedeflenmiş olup; ilk OSB 1962 yılında Bursa'da kurulmuştur. İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarıyla Türkiye'de OSB'lerin kurulması ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise ayrıca İhtisas OSB'lerin kurulması öngörülmüştür (T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı İnternet Sitesi, 10.10.2019). Ancak, o dönem giderek artan OSB sayısı sonucunda T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın (mülga) bünyesinde oluşturulan fon için ayrılan ödenek miktarlarının yanı sıra OSB'ler için birtakım ek teşvikler de söz konusu olmuştur. T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) tarafından üst ve altyapı teşvikleri ile bedelsiz arsa gibi destek yatırım imkânları ve devlet tarafından oluşturulan diğer bazı vergi muafiyetleri sağlanmıştır.

Çizelge 5. T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (Mülga) Tarafından OSB'lere Verilen Kredilerin Geri Ödeme Şartları İle Kredilendirme ve Faiz Oranları

	1. D. K.Ö.Y.	2. D. K.Ö.Y.	Normal İller	Gelişmiş İller
1.1.1987 Tarihine Kadar				
Bakanlık Kredi Oranı	100 %	100 %	100 %	100 %
OSB Katılma Payı	1 %	1 %	1 %	1 %
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 15 Yıl
Faiz Oranı	12 %	12 %	15 %	15 %
1.1.1987 - 1.1.1997 Tarihleri Arası				
Bakanlık Kredi Oranı	100 %	100 %	100 %	100 %
OSB Katılma Payı	1 %	2 %	5 %	10 %
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz	4 Yıl Ödemesiz	3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 13 Yıl	Toplam: 11 Yıl	Toplam: 9 Yıl
Faiz Oranı	15 %	18 %	20 %	22 %
1.1.1997 - 1.1.2000 Tarihleri Arası				
Bakanlık Kredi Oranı	100 %		100 %	100 %
OSB Katılma Payı	1 %		5 %	10 %
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz		3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 Yıl		Toplam: 11 Yıl	Toplam: 9 Yıl
Faiz Oranı	25 %		40 %	50 %
1.1.2000 - 1.1.2004 Tarihleri Arası				
Bakanlık Kredi Oranı	100 %	100 %	100 %	100 %
OSB Katılma Payı	1 %	1 %	5 %	10 %
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz	3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 11 Yıl	Toplam: 9 Yıl
Faiz Oranı	10%	10%	15 %	20 %
1.1.2004 - 1.1.2007 Tarihleri Arası				
Bakanlık Kredi Oranı	100%	100%	100 %	100 %

OSB Katılma Payı	1%	1%	5 %	10 %
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz	3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 11 Yıl	Toplam: 9 Yıl
Faiz Oranı	2 %	2 %	7 %	12 %
1.1.2007 Tarihinden İtibaren				
Bakanlık Kredi Oranı	100 %	100 %	100 %	100 %
OSB Katılma Payı	1%	1%	5%	10%
Geri Ödeme	5 Yıl Ödemesiz	5 Yıl Ödemesiz	3 Yıl Ödemesiz	2 Yıl Ödemesiz
	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 15 Yıl	Toplam: 11 Yıl	Toplam: 9 Yıl
Faiz Oranı	2 %	2 %	5 %	9 %

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga), *Kişisel İletişim*, 24.12.2008.

Çizelge 6'da ise hem OSB tüzel kişiliği hem de firma bazında 2019 yılı itibariyle OSB'lere sağlanan teşvikler yer almaktadır. Çizelge 7'de ise yörelere göre OSB'lere kullandırılan kredilerin geri ödeme şartları ile faiz oranları yer almakta olup, faizlerin 2000 yılı sonrasında yıllar içerisinde giderek düştüğü ve geri ödeme sürelerinin de son dönemde arttırıldığı görülmektedir.

Ayrıca 2008 yılı T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre; kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında yer alan illerde OSB içinde veya dışında, bu illerdeki mülki/yerel yönetimlerce belirlenmiş olan sanayi alanlarında bedelli veya bedelsiz arsa tahsisi yapılmakta, üretimin, istihdamın artırılması ve teknolojilerin geliştirilmesi amacı ile yeni yatırım yapacak olan işletmeler için, üstyapı uygulama projelerine, destek verilmektedir. OSB içinde işletmeler tarafından yaptırılacak olan binaların üstyapı uygulama projeleri için; projenin onaylanması ve bina subasman seviyesinin en az % 50'sinin tamamlanmasından sonra, brüt kapalı kullanım alanının bir metrekaresi için 3 YTL olmak üzere, desteğin toplam üst limiti 10.000 YTL olup, % 50 oranında destek verilmektedir. OSB'lere tanınan vergi muafiyetleri; Emlak Vergisi, Atıksu Bedeli, Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi, KDV, Bina İnşaat Harcı ve Yapı Kullanma İzni Harcı, Kurumlar Vergisi, Çevre Temizlik Vergisi ve Tevhid ve İfraz İşlem Harcı'dır. Yine yatırımların ve istihdamın teşviki için 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair 5350 ile 5615 sayılı Kanun ile verilen teşvikler; Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi İşveren Hissesi, Enerji Desteği, Bedelsiz Arsa Tahsisi olarak öne çıkmaktadır.

Çizelge 6. OSB'lere Sağlanan Teşvikler

TEŞVİK KALEMLERİ	OSB TÜZEL KİŞİLİĞİ	OSB İÇİNDEKİ FİRMA
Kredi ve Kredi Faiz Desteği	Var	Yok
Emlak Vergisi Muafiyeti	Var	Var
Kurumlar Vergisi Muafiyeti	Var	Yok
KDV İstisnası	Var	Yok
Damga Vergisi İstisnası	Var	Var
TRT Payı İstisnası	Yok	Var (Sanayi sicil belgesine sahip bütün sanayi işletmeleri)
Harç İstisnası	Var	Var
Yapı Denetim Kuruluşlarına Ödenecek Hizmet Bedeli İndirimi	% 75 İndirimli uygulanır	% 75 İndirimli uygulanır
Bir Alt Bölge Desteğinden Yararlanma	Yok	Var

Kaynak: T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kişisel İletişim, 23.10.2019 ve Mevlana Kalkınma Ajansı-Konya'da Yatırım İnternet Sitesi, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)'ne Sağlanan Teşvikler, [http://www.konyadayatirim.gov.tr/images/dosya/OSB%27lere%20Sa%C4%9Flanan%20Te%-C5%9Fvikler.pdf](http://www.konyadayatirim.gov.tr/images/dosya/OSB%27lere%20Sa%C4%9Flanan%20Te%C5%9Fvikler.pdf), 10.10.2019).

Çizelge 7. Yörelere Göre OSB'lere Kullanılan Kredilerin Geri Ödeme Şartları İle Faiz Oranları

Kalkınmada Öncelikli Yörelere			Normal Yörelere		Gelişmiş Yörelere
Faiz Oranı: Yıllık % 1			Faiz Oranı: Yıllık % 2		Faiz Oranı: Yıllık % 3
Geri Ödeme Süresi: 5 Yılı Ödemesiz Toplam 15 Yıl			Geri Ödeme Süresi: 3 Yılı Ödemesiz Toplam 13 Yıl		Geri Ödeme Süresi: 2 Yılı Ödemesiz Toplam 11 Yıl
Adıyaman	Kars	Niğde	Afyon	Uşak	Adana
Ağrı	Kastamonu	Ordu	Aydın	Yalova	Ankara
Amasya	Kilis	Rize	Balıkesir	Düzce	Antalya
Ardahan	Malatya	Nevşehir	Bilecik		Bursa
Artvin	Mardin	Trabzon	Bolu		İstanbul
Bartın	Muş	Samsun	Burdur		İzmir
Batman	Siirt		Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri hariç)		Kocaeli
Bayburt	Sinop		Denizli		
Bingöl	Sivas		Edirne		
Bitlis	Şanlıurfa		Eskişehir		
Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri)	Şırnak		Gaziantep		
Çankırı	Tokat		Hatay		
Çorum	Tunceli		Isparta		
Diyarbakır	Van		İçel (Mersin)		
Elazığ	Yozgat		Kayseri		
Erzincan	Zonguldak		Kırklareli		
Erzurum	Osmaniye		Konya		
Gümüşhane	Aksaray		Kütahya		
Hakkari	Giresun		Manisa		
İğdir	Karaman		Muğla		
Kahramanmaraş	Kırıkkale		Sakarya		
Karabük	Kırşehir		Tekirdağ		

Kaynak: T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kişisel İletişim, 23.10.2019 ve Mevlana Kalkınma Ajansı-Konya'da Yatırım İnternet Sitesi, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)'ne Sağlanan Teşvikler, <http://www.konyadayatirim.gov.tr/images/dosya/OSB%27lere%20Sa%C4%9Flanan%20Te%-C5%9Fvikler.pdf>, 10.10.2019).

Çizelge 8. Teşvik Bölgelerine Göre İller

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	
			Sivas		
8 il	13 il	12 il	17 il	16 il	15 il

Kaynak: T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kişisel İletişim, 23.10.2019 ve Mevlana Kalkınma Ajansı-Konya'da Yatırım İnternet Sitesi, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)'ne Sağlanan Teşvikler, <http://www.konyadayatirim.gov.tr/images/dosya/OSB%27Iere%20Sa%C4%9Flanan%20Te%-C5%9Fvikler.pdf>, 10.10.2019).

Günümüze doğru gelindiğinde ise 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Kararın 18'inci maddesine göre yatırımın Organize Sanayi Bölgesinde (OSB) gerçekleştirilmesi durumunda; büyük ölçekli yatırımlar veya bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından buldukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilmektedir. Bu Karar kapsamında yer alan desteklerin uygulanması bakımından iller, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri göz önünde bulundurularak 6 bölgeye ayrılmış olup; bu bölgeler içerisinde yer alan iller de Çizelge 8'de gösterilmiştir. 2016/8715 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karara göre ise, 31.12.2017 tarihine kadar (bu tarih dahil olmak üzere) başlanılan yatırımlar için Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında OSB'lere sağlanan teşviklere bakıldığında; KDV İstisnası, Yatırım Yeri Tahsisi ve Gümrük Vergisi Muafiyeti, 6 Teşvik Bölgesinde de bulunmakta olup, Faiz Desteği sadece 1. ve 2. Bölgelerde bulunmamaktadır. Gelir Vergisi Stopajı Desteği ve Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği (Süresi) ise sadece 6. Bölgede 10 yıl olarak belirlenmiştir. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği (Süresi), 1. Bölgede olmamakla birlikte

2. Bölgede 3 yıl, 3. Bölgede 5 yıl, 4. Bölgede 6 yıl, 5. Bölgede 7 yıl ve 6. Bölgede 9 yıl olarak belirlenmiştir. Vergi İndirimi Yatırıma Katkı Oranları (%) ise, 1. Bölgede % 15, 2. Bölgede % 20, 3. Bölgede % 25, 4. Bölgede % 30, 5. Bölgede % 35 ve 6. Bölgede % 40 olarak belirlenmiştir (Mevlana Kalkınma Ajansı-Konya'da Yatırım İnternet Sitesi, 10.10.2019).

4.2. OSB'lerin Fiziksel ve Ekonomik Yapısı

Çizelge 9'da da görüldüğü üzere, T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) verilerine göre, ilk OSB 1962'de Bursa'da kurulmuş olup, 1987 yılına kadar 9 olan OSB sayısı, 1996 yılında 36 olmuştur.

Çizelge 9. Faaliyette Bulunan OSB'lerin Fiziki Özellikleri

Yıllar	Adet	Alan (Hektar)	Parsel Sayısı
1962-1987	9	1550	1005
1988	4	1900	1077
1989	3	1100	611
1990	2	240	107
1992	6	1420	806
1993	5	1205	935
1994	6	1017	747
1995	1	150	85
1996	-	-	-
1997	5	1122	622
1998	2	456	376
1999	5	1679	318
2000	3	1080	457
2001	14	3220	1967
2002	5	993	266
2003	6	1005	606
2004	1	150	92
2005	11	1486	676
2006	9	1579	756
2007	10	1370	513
2008	16	12.406	4066
2009	17	14.460	4971
2010	21	3735	6917
2011	27	4074	10.331
2012-2016	110	32.135	11.934
TOPLAM	298	89.625	50.241

Kaynak: T. C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (mülga) ve Bayülken, Y., (2017), Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri ve Teknoparklar, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Oda Raporu (Genişletilmiş 5. Baskı), Yayın No: MMO/675, Ankara, s: 11.

2001 yılının sonuna kadar ise 16.139 hektar büyüklüğünde 65 tane OSB hizmete girmiştir. 2008 yılı itibarıyla de biten ve devam eden toplam OSB sayısı 256'dır. Tarihsel süreç içerisinde OSB'lerin bu kadar hızlı kurulup tamamlanmasında devletin beş yıllık kalkınma planları ile politikalarının ve verilen teşviklerin büyük önemi vardır. 2018 yılsonu itibarıyla ise 312 adet OSB bulunmaktadır.

Çizelge 10. Organize Sanayi Bölgelerine Yapılan Harcamalar (Cari Fiyatlarla, TL Olarak)

Yıllar	Yatırım Harcamaları
1984	4000
1985	7000
1986	14.000
1987	24.000
1988	26.000
1989	39.000
1990	77.000
1991	158.000
1992	238.000
1993	331.000
1994	412.000
1995	506.000
1996	1.930.000
1997	6.765.000
1998	10.500.000
1999	12.250.000
2000	18.150.000
2001	26.580.000
2002	45.200.000
2003	43.130.000
2004	49.741.000
2005	52.360.000
2006	47.368.000
2007	40.215.000
2008	43.206.000
2009	35.308.000
2010	32.687.000
2011	39.320.000
2012	36.430.000
2013	31.406.000
2014	32.900.000
2015*	30.705.000
2016*	28.300.000

Kaynak: T. C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (mülga) ve Bayülken, Y., (2017), Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri ve Teknoparklar, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Oda Raporu (Genişletilmiş 5. Baskı), Yayın No: MMO/675, Ankara, s: 12.

* Tahmini Değerler

Çizelge 10'da ise OSB'lere yıllar içerisinde yapılan yatırım harcamalarının 2005 yılına kadar artış gösterdiği, daha sonrasında ise azalışın söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak burada yatırım harcamalarının artması daha çok biten OSB'lerin fazla olduğu ve bunların bitmesi amacıyla yapılan yatırımların da artış gösterdiği şeklinde anlaşılabilmektedir.

4.3. OSB'lerde Sağlanan İstihdam Sayıları

T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) 2008 verilerine göre hazırlanan Harita 7'de görüldüğü üzere Türkiye'de biten OSB'lerdeki mevcut istihdamlar Bursa, Kayseri, Gaziantep ve Manisa'da 25.000 kişiden fazla olup, Ankara, Eskişehir, Denizli ve İzmir'deki OSB'lerde 20.000 ile 25.000 kişi arasındadır. İstanbul, Konya ve Adana'da bulunan OSB'lerde ise 15.000 ile 20.000 kişi arasında istihdam sağlanırken; ülkenin doğusunda ve kuzeyinde bu sayı 1000 kişinin altına düşmektedir. Bunlara ek olarak, 5000 kişinin altında istihdam sağlayan OSB'lerin bulunduğu iller genellikle ülkenin doğusunda görülürken; 10.000 ve 5000 kişi arasında istihdam sağlayan OSB'ler ise genellikle ülkenin güney ve batısında bulunmaktadır. Harita 8'e bakıldığında, devam eden OSB'lerde 20.000 kişiden fazla istihdam sağlayan illerin İstanbul, Kocaeli, Bursa ve İzmir olduğu görülürken, bunu, 15.000 ile 20.000 kişi arasında istihdam sağlayan Sakarya ve Tekirdağ illerindeki OSB'ler izlemektedir. Gaziantep'te ise bu sayı 10.000 ile 15.000 arasında olup, Ankara, Eskişehir, Manisa, Aydın, Kahramanmaraş ve Malatya illerindeki OSB'ler 10.000 ile 5000 kişi istihdam etmektedir.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye'de biten ve devam eden OSB'lerdeki toplam istihdam sayılarına bakıldığında Harita 9'da da yer aldığı üzere Gaziantep, Kayseri, Manisa, Bursa, Kocaeli ve Tekirdağ illerindeki OSB'lerde 30.000'in üstünde kişinin istihdam

edildiğini; Eskişehir ve İzmir illerindeki OSB'lerde 25.000-30.000 kişi arasında istihdamın sağlandığını ve Ankara ile Denizli'deki OSB'lerde 20.000-25.000 kişinin istihdam edildiğini görmek mümkündür. Bunları 15.000-20.000 kişi arasında istihdam sağlayan İstanbul, Konya ve Adana illerindeki OSB'ler takip etmektedir. Ayrıca, doğuda ve kuzeyde bu sayının 5000'in altına düştüğü, Marmara Bölgesi'ndeki Edirne ve Kırklareli illerindeki OSB'lerde ise bu sayının 1000 kişinin altında olduğu görülmektedir.

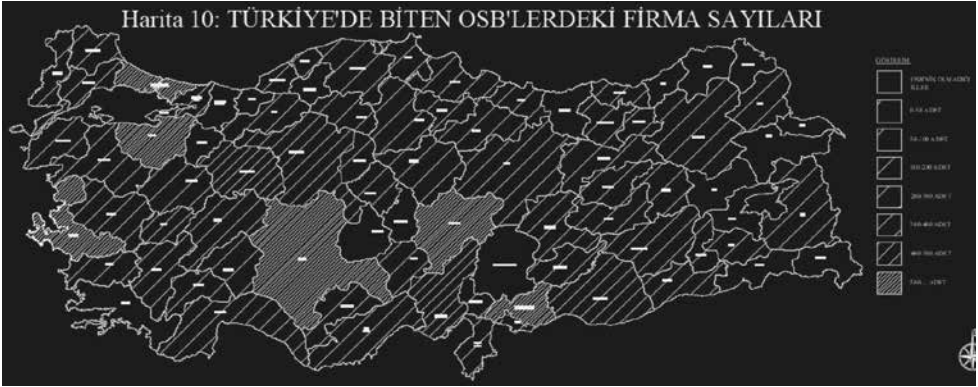
Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.4. OSB'lerdeki Firma Sayıları

T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) 2008 verilerine göre biten OSB'ler içerisinde illerde yer alan tüm OSB'ler değerlendirmeye alındığında 500'den fazla firma bulunan OSB'ler; İstanbul, Bursa, İzmir, Konya, Kayseri ve Gaziantep illerinde olup, içerisinde 400 ile 500 adet firma bulunan OSB'ler Eskişehir ve Adana'da, içerisinde 300 ile 400 firma bulunanlar Ankara ve Şanlıurfa illerinde yer almaktadır. Yine il toplamlarına bakıldığında, içerisinde daha çok 200 ile 300 adet firma bulunan OSB'lerin İç Anadolu ve Ege Bölgeleri'nde yer aldığı, Marmara Bölgesi'nde, doğuda ve kuzeyde ise OSB'lerin içinde 200'den az firma bulunduğu Harita 10'da görülmektedir. Devam eden OSB'lere bakıldığında; içerisinde 150'den fazla firma bulunan OSB'lerin yer aldığı Tekirdağ, Bursa ve Kocaeli illeri, 100-150 adet firmanın bulunduğu OSB'lerin yer aldığı illerin ise İstanbul ve Afyon olduğu Harita 11'de görülmektedir. 50 ile 100 adet firmanın bulunduğu OSB'ler ise İzmir, Aydın, Eskişehir, Aksaray ve Niğde illerindedir.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Devam eden ve biten OSB'lerin bulunduğu il bazında toplam firma sayılarına bakmak gerekirse; Tekirdağ, İstanbul, Bursa, Eskişehir, İzmir, Manisa, Konya, Kayseri, Adana, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde bulunan OSB'lerde 300'den fazla olduğu Harita 12'de görülmektedir. Uşak, Afyon ve Ankara'daki OSB'lerde bulunan firma sayısı ise 200 ile 300 adet olup; Sakarya, Denizli, Aydın, Antalya, Mersin, Hatay, Niğde, Sivas, Elazığ, Diyarbakır ve Mardin illerindeki OSB'lerde ise bu sayı 100 ile 200 arasındadır. 50'den az firma bulunduran OSB'ler ise Amasya, Ağrı, Ardahan, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Düzce, Edirne, Erzincan, Gümüşhane, Giresun, Hakkari, Iğdır, Isparta, Kilis, Kars, Yalova, Zonguldak, Tunceli, Malatya, Karabük, Kastamonu, Kahramanmaraş, Kırıkkale, Kırklareli, Muğla, Muş, Nevşehir, Rize, Sinop, Siirt ve Şırnak illerinde yer almaktadır. Türkiye'nin doğusunda kurulan OSB'ler içerisindeki firmalar yeni kurulmakta olduğundan diğer kesimlere oranla daha az sayıdadır.

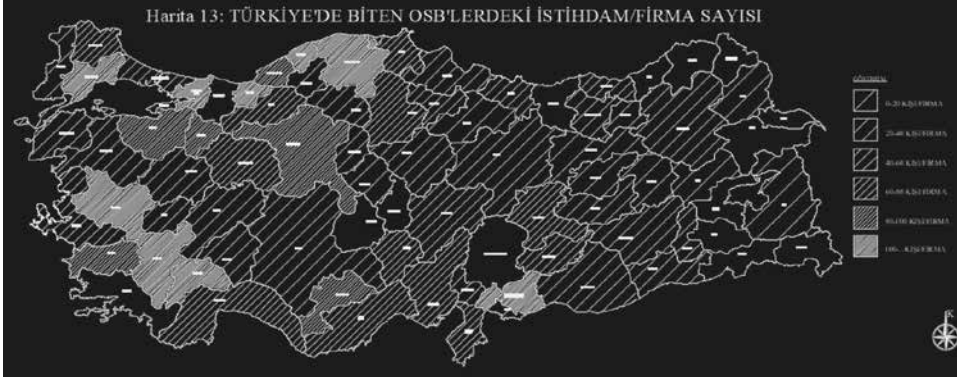
Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.5. OSB'lerdeki Firma Büyüklükleri

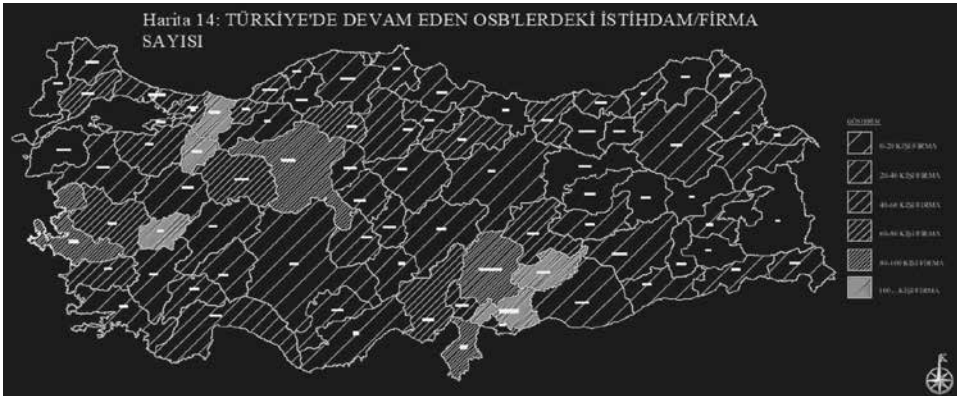
T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) 2008 verilerine göre OSB'ler içerisindeki toplam istihdamın toplam firma sayısına bölünmesiyle elde edilen ortalama firma büyüklüklerine bakıldığında, biten OSB'ler içerisinde Tekirdağ, Kocaeli, Düzce, Bartın, Kastamonu, Manisa, Denizli, Burdur ve Gaziantep illerindeki OSB'lerde bulunan firmaların ortalama 100 kişiden fazla istihdam oluşturduğu Harita 13'te görülmektedir. Bu illeri firma başına düşen çalışan sayısı 80 ile 100 kişi arasında olan Aydın, Zonguldak, Bilecik, Bursa, Ankara ve Karaman illerindeki OSB'lerde yer alan firmalar takip etmektedir. Buradan hareketle, büyük ölçekli firmalar, söz konusu illerde bulunmaktadır denilebilir. Firma başına düşen ortalama çalışan sayısının 60 ile 80 kişi arasında olduğu OSB'ler; Kırklareli, Eskişehir, Bolu, Çorum, Sinop, Antalya,

Mersin, Adana, Hatay, Niğde ve Malatya'dadır. Çalışan sayısının ortalama 40 ile 60 kişi arasında olduğu firmalar; İstanbul, Kayseri, Ordu, Trabzon, Amasya ve İzmir'deki OSB'lerde yer almaktadır. Ortalama 20 kişiden az çalışan bulunduran firmaların yer aldığı OSB'ler ise doğuda; Muş, Bingöl, Tunceli, Erzincan, Bayburt ve Van ile Marmara Bölgesi'nde; Edirne ve İç Anadolu Bölgesi'nde; Kırşehir'dedir. Bahsi geçen bu illerin dışındaki illerde bulunan OSB'ler içerisinde firma başına düşen ortalama çalışan sayısı ise 20 ile 40 kişi arasındadır. Nispeten küçük ölçekli olarak nitelendirilebilecek bu firmalar görüldüğü üzere daha çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır.

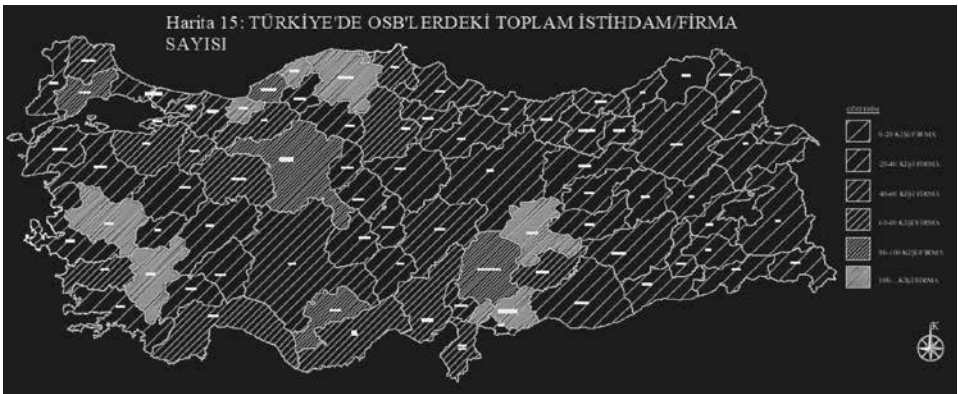
Harita 14'te yer alan devam eden OSB'lere bakıldığında; Adıyaman, Gaziantep, Uşak, Bilecik ve Sakarya illerinde yer alan OSB'lerde firma başına düşen ortalama çalışan sayısı 100 kişiden fazladır. İzmir, Ankara, Kahramanmaraş ve Hatay illerindeki OSB'lerde 80 ile 100 kişi arasında olup, bunların dışında firma başına düşen ortalama çalışan sayısı 60 ile 80 kişinin çalıştığı firmaların yer aldığı OSB'ler; Tekirdağ, Manisa, Eskişehir, Çankırı, Kocaeli ve Düzce'de bulunmaktadır. Firma başına düşen ortalama çalışan sayısının 40 ile 60 kişi arasında olduğu OSB'ler ise Tokat, Malatya, Giresun, Aydın ve Bursa illerindedir. Biten ve devam eden OSB'lerdeki firma büyüklüklerine bakmak gerekirse firma başına düşen ortalama çalışan sayısının 100 kişinin üzerinde olan OSB'lerin yer aldığı iller; Manisa, Denizli, Düzce, Bartın, Kastamonu, Malatya ve Gaziantep olarak Harita 15'te görülmektedir. Ortalama 80 ile 100 kişi arasında çalışanın yer aldığı firmaların bulunduğu OSB'ler; Tekirdağ, Zonguldak, Ankara, Karaman ve Kahramanmaraş'ta yer almaktadır. Buradan hareketle büyük ölçekli firmaların bu illerdeki OSB'lerde yer aldığı söylenebilir. Firma başına ortalama 60 ile 80 kişi arasında çalışanın bulunduğu OSB'lerin yer aldığı iller; Bursa, Kocaeli, Bilecik, Eskişehir, Kırklareli, Bolu, Aydın, Antalya, Mersin, Hatay, Adana, Çorum ve Sinop olarak karşımıza çıkarken; firma başına düşen ortalama çalışan sayısının 40 ile 60 kişi arasında olduğu firmalar ise Trabzon, Giresun, Samsun, Amasya, Kayseri, Konya, Osmaniye ve Sakarya'daki OSB'lerin içerisinde yer almaktadır. Bunların dışında kalanlar ortalama firma başına 40'dan az işçinin çalıştığı firmaların yer aldığı OSB'ler olarak yine ağırlıklı olarak Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almakta olup; bu firmalar nispeten daha küçük ölçekli firmalar olarak nitelendirilebilirler.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

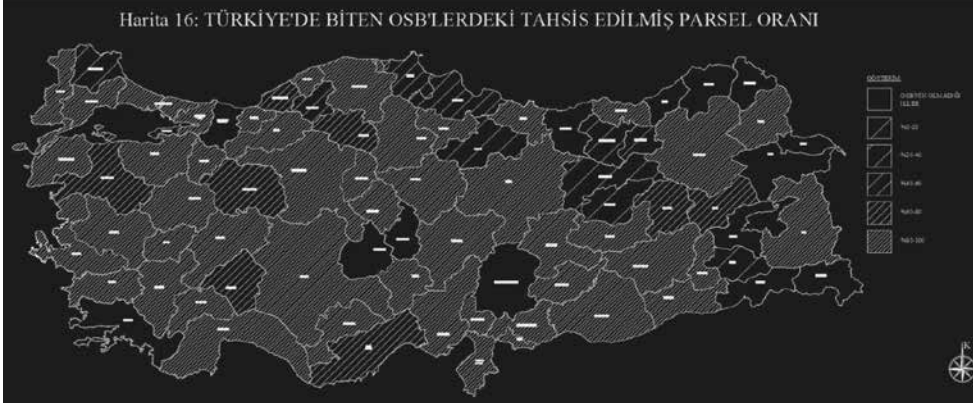
Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.6. OSB'lerdeki Doluluk Oranları

T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) 2008 verilerine göre biten OSB'lerin tahsis edilen parsel oranlarına baktığımızda doğuda doluluk oranının daha az olduğu Harita 16'da görülmektedir. Kırklareli, Tunceli, Bayburt ve Siirt'te bulunan OSB'lerde doluluk oranı % 20'nin altında olup, Gümüşhane, Erzincan ve Tokat illerinde bulunan OSB'lerde doluluk oranı % 20 ile % 40 arasındadır. % 40 ile % 60 arasında dolu olan OSB'ler ise Samsun, Karabük ve Sinop illerinde yer alırken, % 60 ile % 80 arasında dolu olan OSB'ler; Muş, Bingöl, Çankırı, Zonguldak, Eskişehir, Mersin, Isparta ve Balıkesir illerinde yer almaktadır. Devam eden OSB'lere bakıldığında ise Tekirdağ, İstanbul, Sakarya, Düzce, Zonguldak, Ankara, Burdur, Kayseri, Kahramanmaraş, Osmaniye, Gaziantep, Malatya ve Giresun'daki OSB'lerde doluluk oranının % 80'in üzerinde; Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Aydın, Antalya, Aksaray, Niğde, Hatay ve Elazığ illerindeki OSB'lerde % 60 ile % 80 arasında olduğu Harita 17'de görülmektedir.

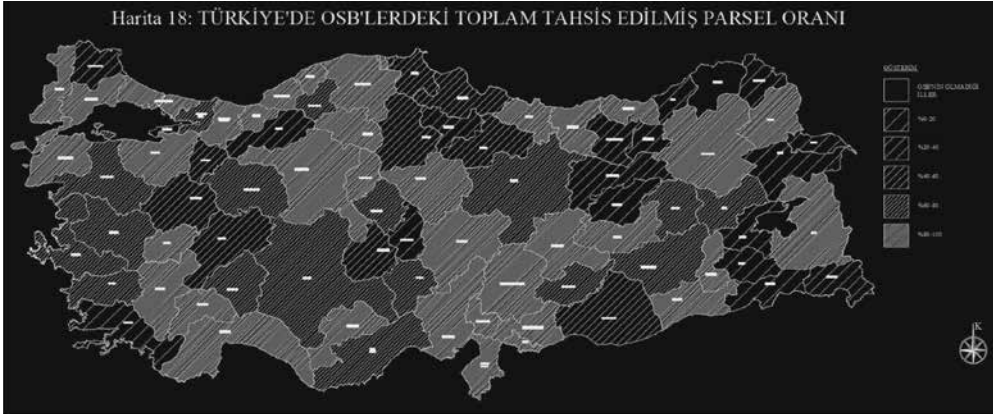

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

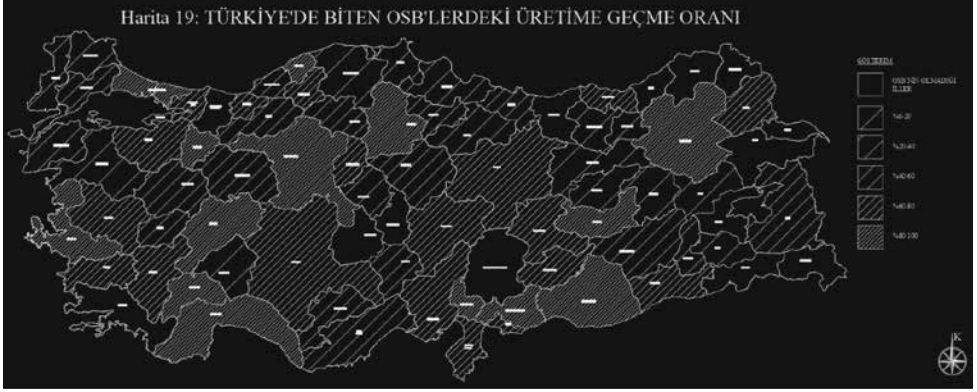
Bunlarla birlikte % 20'nin altında doluluk oranına sahip olan OSB'ler Türkiye genelinde dağınık halde bulunmaktadır. Harita 18'e bakıldığında; kuzeyde; Sinop, Samsun, Çorum ve Tokat illerinde doluluk oranı % 40 ile % 60 arasında, Kırklareli, Amasya, Bolu, Gümüşhane, Erzincan ve Hakkari illerinde % 40'ın altında, güneydoğuda; Siirt ve Şirnak'ta, kuzeydoğuda; Ardahan'da ve doğuda; Bitlis, Ağrı, Iğdır, Tunceli ve Bayburt illeri ile yine kuzeyde; Rize ve bunların yanı sıra Nevşehir ve Muğla illerinde yer alan OSB'lerde de doluluk oranlarının % 20'nin altında olduğu görülmektedir.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.7. OSB'lerdeki Üretime Geçme Oranları

T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) 2008 verilerine göre Harita 19'a bakıldığında, biten OSB'lerde üretime geçme oranlarının İstanbul, Bilecik, İzmir, Burdur, Antalya, Afyon, Ankara, Bartın, Çorum, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Elazığ ve Erzurum illerinde % 80'den fazla olduğu, bu oranın % 60 ile % 80 arasında olduğu OSB'lerinse, Kocaeli, Bursa, Manisa, Aydın, Denizli, Konya, Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Adana, Hatay, Malatya, Adıyaman, Mardin, Trabzon ve Kars illerinde olduğu görülmektedir. Üretime geçme oranlarının % 60 ile % 40 arasında olduğu OSB'lerin, Van, Diyarbakır, Ordu, Yozgat, Amasya, Çankırı, Bolu, Eskişehir, Niğde, Mersin, Karaman, Kütahya, Uşak ve Tekirdağ illerinde olduğu ve söz konusu oranın % 20'nin altında olduğu OSB'lerin ise Siirt, Muş, Bingöl, Tunceli, Erzincan, Batman, Bayburt, Gümüşhane, Kastamonu, Sinop, Kırklareli, Edirne, Balıkesir ve Isparta illerinde yer aldığı görülmektedir. Bu iller dışında kalan illerde yer alan OSB'lerde ise üretime geçme oranları % 20 ile % 40 arasındadır.

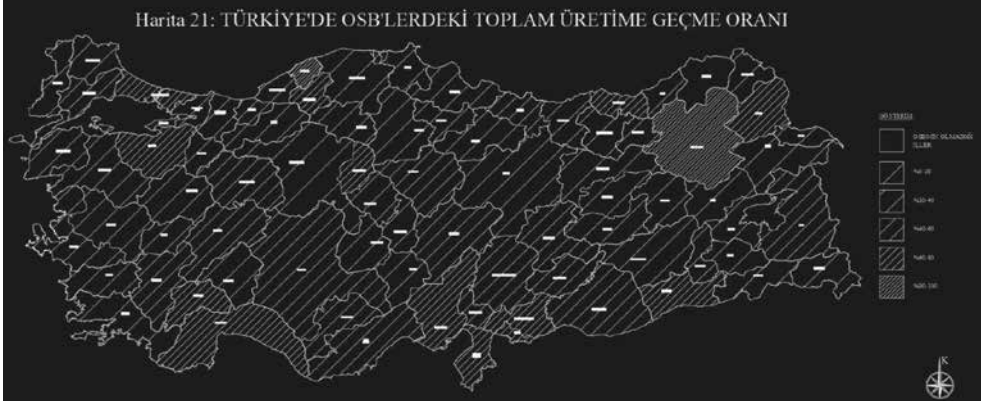
Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Devam eden OSB'lere bakıldığında İstanbul ve Aydın illerindeki OSB'lerde üretime geçme oranının % 80'in üzerinde olduğu, üretime geçme oranı % 60 ile % 80 arasında olan OSB'lerin de Tekirdağ, Aydın, Kahramanmaraş ve Hatay'da olduğu ve yine bu oranın % 40 ile % 60 arasında olduğu OSB'lerin bulunduğu illerin, Bursa, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Eskişehir, Burdur, Aksaray, Niğde, Osmaniye, Giresun ve Malatya olduğu Harita 20'de görülmektedir. Bahsi geçen illerin dışında kalan illerde bulunan OSB'lerde ise üretime geçme oranı % 20 ile % 40 arasındadır. Biten ve devam eden OSB'lerde toplam üretime geçme oranlarına bakıldığında Erzurum'da % 80'in üzerinde, Kars, Trabzon, Mardin, Gaziantep, Hatay, Adana, Antalya, Burdur, Kırıkkale, Karabük, Bartın, İstanbul ve Bursa'da % 60 ile % 80 arasında olduğu Harita 21'de görülmektedir. Van, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Yozgat, Ordu, Konya, Karaman, Mersin, Afyon, Eskişehir, Denizli ve Tekirdağ illerindeki OSB'lerde ise söz konusu oran % 40 ile % 60 arasındadır. Üretime

geçme oranının % 20'nin altında olduğu OSB'lerin bulunduğu iller ise Ardahan, Iğdır, Ağrı, Muş, Bitlis, Siirt, Şırnak, Hakkari, Bingöl, Tunceli, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Rize, Kastamonu, Ankara, Edirne ve Kırklareli'dir. Söz konusu illerin dışında kalan illerde yer alan OSB'lerin üretime geçme oranları ise % 20 ile % 40 arasındadır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

4.8. OSB'lerdeki Sektörel Yığılmalar

T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (mülga) 2008 verilerine göre hazırlanan Harita 22, 23 ve 24'te görüldüğü üzere Türkiye'de, yer alan OSB'ler içerisinde aynı sektördeki firmaların toplanmasından oluşan yığılma eğilimleri görülmektedir. Biten OSB'lere bakıldığında; dokuma sanayisinde yığılma eğilimi gösteren OSB'ler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde; Gaziantep, Adıyaman ve Şanlıurfa ile daha güney kesimlerde; Adana ve Niğde ile kuzeyde; Yozgat ve Sivas illerinde görülmektedir. Gıda sanayisinde sektörel yığılma eğiliminin olduğu OSB'ler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde; Batman ve Mardin illeri ile kuzeyde; Ordu ve Tokat illerinde görülmektedir. Demir çelik sanayisinde yığılma eğilimi olan OSB'ler daha çok güneyde; Mersin, Osmaniye ve Hatay illerinde görülürken, orman sanayisine dair yığılma olan OSB'ler daha çok Karadeniz Bölgesi'nde; Zonguldak, Bolu ve Kastamonu illerinde görülmektedir. Madeni eşya sanayisine bakıldığında, yığılma eğilimi Eskişehir ile Samsun illerindeki OSB'lerde görülmektedir. Kimya sanayisinde yığılma eğilimi olan OSB, Siirt'te görülürken, Tunceli, Bingöl ve Muş illerindeki OSB'lerde herhangi bir yığılma eğilimi söz konusu değildir. Devam eden OSB'lerde dokuma sanayisindeki yığılma eğilimi; Adıyaman, Gaziantep, Bursa ve İzmir'de söz konusudur. Gıda sanayisinde; Malatya, Giresun, Manisa ve Aydın'daki OSB'lerde sektörel yığılma eğilimi görülmektedir. Bunlara ek olarak, Antalya'da kağıt sanayisinde, Hatay'da demir-çelik sanayisinde, İstanbul'da kimya sanayisinde, Sakarya ve Eskişehir'de madeni eşya sanayisinde, Tekirdağ'da

deri ve deri mamulleri sanayisinde ve Çankırı'da da orman sanayisinde sektörel yığılma eğilimleri olan OSB'ler mevcuttur.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Biten ve devam eden OSB'lerdeki toplam sektörel yığılma eğilimleri incelendiğinde ise sektörel bir yığılma eğiliminin söz konusu olmadığı OSB'lerin bulunduğu illerin doğuda yoğunlaştığı görülmektedir. Orman sanayisindeki yığılma eğilimi, biten OSB'lerde olduğu gibi, kuzeyde yine Kastamonu, Bolu ve Zonguldak illerindeki OSB'lerde söz konusu olmakla birlikte Kayseri'deki OSB'lerde de orman sanayisinde yığılma eğiliminin mevcut olduğu görülmektedir. Madeni eşya sanayisine bakıldığında Eskişehir, Sakarya ve Samsun illerindeki OSB'lerde yığılma eğilimi söz konusu iken, demir çelik

sanayisinde Çorum, Hatay ve Mersin illerindeki OSB'lerde yığılma eğilimi bulunmaktadır. Gıda sanayisinde ise sektörel yığılma eğilimi gösteren OSB'lerin yer aldığı iller Türkiye bütününde dağınık olarak yer alırken, kimya sanayisinde Siirt'te yer alan OSB'de sektörel bir yığılma eğilimi söz konusudur.

Kaynak: T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) alınan 2008 yılı verileriyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

5. 2019 YILI OSB'LERE İLİŞKİN ÖZELLİKLER

T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan 2019 yılı Ekim ayı itibariyle elde edilen verilere göre Türkiye'de toplamda 314 OSB bulunmaktadır. Çizelge 11'de illere Göre OSB'lerdeki Parsellerin Doluluk Oranları verilmiştir. % 100 doluluk oranı ile öne çıkan il Bartın iken Artvin'de bu oran 0 olarak görülmektedir. Bunun sebebi Arhavi'deki OSB'nin kamulaştırma aşamasında olmasıdır. Hakkari'de bulunan OSB ise tasfiye edilmiş olup; yeni OSB için yer seçim çalışmaları Yüksekova'da devam etmektedir. Çizelge 11'de görüldüğü üzere illerdeki doluluk oranları ve istihdam sayılarının yıllar içerisinde arttığı ve verilen destek ve teşviklerle uygulanan plan ve politikaların bu gelişmede etkili olduğu gözlenmiştir. Ancak OSB sayısı bakımından bölgelere bakıldığında Marmara Bölgesi'nin yine ön planda olduğu Çizelge 12'den anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, OSB'lerin doluluk oranlarına ve sağladıkları istihdam sayılarına bakıldığında yine Marmara Bölgesi'nin ön plana çıktığı görülmektedir. Buradan hareketle, Marmara Bölgesi'nin bir büyüme kutbu oluşturduğu söylenebilir. Ancak doluluk oranlarına il bazında bakıldığında Bartın'ı; Antalya, Kayseri ve Uşak illerinin takip ettiği buna karşılık yine doğudaki illerin birçoğunun bu illere göre daha az doluluk oranına sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, her ne kadar destek ve teşvik mekanizmaları ile sanayi parseli arzı kamu tarafından oluşturuluyor olsa da, Türki-

ye'nin doğusunun, sanayi sektörü tarafından batısına nazaran daha az talep gördüğü söylenebilir.

Çizelge 13'te de görüldüğü üzere 2019 yılı itibariyle ülke bütününde toplam 314 OSB bulunmaktadır. Bunlardan 122 tanesi devam eden OSB'ler, 192 tanesi de biten OSB'lerdir. Toplam sağlanan istihdam 1.879.611 kişi olup, boş parsellerin de üretime geçmesiyle sağlanacak istihdamın 2.575.298 kişi olması beklenmektedir. İl bazında bakıldığında en fazla istihdam sağlayan iller; İstanbul, Ankara, Bursa ve Kocaeli olarak öne çıkmaktadır. 2019 yılı itibariyle sağlanan istihdam sayısı bakımından İzmir; Ankara, Bursa ve İstanbul'a göre daha az istihdam sağlamakta iken, Kocaeli ise İstanbul'da büyüyen sanayi sektörü ile ön plana çıkmaya başlamıştır denilebilir. Doğuda ise, Şanlıurfa ve Malatya'nın, sağladığı istihdam bakımından nispeten ön plana çıktığı görülmektedir. Buna ek olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise yine Gaziantep'in sağladığı istihdamın oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Çizelge 11. İllere Göre OSB'lerdeki Parsellerin Doluluk Oranları

İl Adı	Üretim	İnşaat	Öngörü Parsel	Doluluk Oranı (%)	Boş Parsel	İstihdam
Adana	494	45	0	76,89	26	36.070
Adıyaman	180	23	0	58,00	64	10.532
Afyonkarahisar	381	41	0	46,37	279	9933
Ağrı	6	0	0	13,95	35	25
Aksaray	221	92	0	55,40	248	12.000
Amasya	94	7	0	56,42	40	4960
Ankara	11.458	633	64	89,76	641	221.762
Antalya	277	46	0	98,78	1	14.042
Ardahan	1	4	0	16,67	25	10
Artvin	0	0	0	0	0	0
Aydın	215	93	0	58,44	163	11.067
Balıkesir	222	58	0	48,28	79	11.479
Bartın	30	0	0	100,00	0	3970
Batman	75	10	0	69,11	7	5000
Bayburt	19	7	0	20,80	90	194
Bilecik	105	33	0	21,84	158	8148
Bingöl	37	5	0	89,36	4	520
Bitlis	2	7	0	16,36	32	15
Bolu	80	44	60	34,16	55	5868
Burdur	108	40	0	85,55	11	2481
Bursa	1645	173	1	63,99	423	181.027

Çanakkale	85	16	0	48,56	104	1832
Çankırı	61	15	0	26,86	103	7688
Çorum	111	34	0	37,37	217	7028
Denizli	177	17	0	55,75	54	22.287
Diyarbakır	228	32	97	31,36	176	7000
Düzce	75	12	137	21,86	37	7800
Edirne	21	14	0	40,70	6	765
Elazığ	148	35	0	29,66	27	5172
Erzincan	69	19	0	41,71	106	1611
Erzurum	114	10	0	51,67	43	4135
Eskişehir	512	117	201	67,27	101	42.630
Gaziantep	1073	66	0	62,24	127	142.792
Giresun	39	16	0	56,12	19	2694
Gümüşhane	22	8	15	42,25	26	503
Hatay	156	24	82	14,89	0	7749
Iğdır	17	19	0	34,29	64	273
Isparta	112	7	0	45,08	110	2881
İstanbul	24.184	23	0	88,82	3.014	317.083
İzmir	1397	403	0	57,62	1.076	81.479
Kahramanmaraş	59	39	0	50,26	45	9552
Karabük	27	11	0	14,73	64	1646
Karaman	172	45	0	70,00	50	10.796
Kars	62	23	0	78,70	12	630
Kastamonu	62	15	0	52,38	43	2601
Kayseri	1354	244	0	93,23	17	71.615
Kırıkkale	50	27	0	37,38	123	2071
Kırklareli	160	13	0	41,69	114	15.116
Kırşehir	86	15	81	28,06	88	1049
Kilis	34	23	78	5,30	0	1250
Kocaeli	1022	156	0	67,28	343	110.622
Konya	919	107	0	67,37	355	52.977
Kütahya	143	32	0	61,40	87	12.554
Malatya	305	43	0	78,03	88	21.900
Manisa	368	58	0	53,52	100	61.772
Mardin	141	53	0	69,53	72	3807
Mersin	225	22	28	34,12	90	18.113
Muğla	0	0	0	0,00	73	0
Muş	16	0	0	29,63	27	145

Nevşehir	69	18	0	49,43	41	1690
Niğde	242	21	27	52,71	189	4305
Ordu	99	0	0	52,11	4	8271
Osmaniye	138	7	0	79,67	4	12.766
Rize	4	17	0	25,30	2	60
Sakarya	191	109	47	32,97	5	21.817
Samsun	166	28	0	41,81	176	8302
Siirt	13	3	0	21,92	54	200
Sinop	38	6	0	49,44	40	2198
Sivas	198	61	0	41,51	327	8117
Şanlıurfa	394	75	0	51,54	302	22.154
Şırnak	19	11	0	41,67	27	289
Tekirdağ	1092	162	0	54,17	650	144.047
Tokat	146	53	0	53,07	173	9577
Trabzon	111	26	0	57,08	13	5035
Tunceli	17	1	0	45,00	17	430
Uşak	615	28	0	90,95	52	17.650
Van	125	10	0	72,58	50	2186
Yalova	10	1	0	1,81	198	3805
Yozgat	45	28	0	47,71	32	1918
Zonguldak	81	43	0	84,93	15	4123

Kaynak: T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kişisel İletişim, 23.10.2019.

Çizelge 12. 2019 Yılı Bölgelere Göre OSB Dağılımı

Bölgeler	OSB Sayısı	İstihdam	Toplam Doluluk Oranı (%)
Akdeniz	28	103.664	47,71
Doğu Anadolu	20	37.052	50,18
Ege	48	216.682	58,61
Güneydoğu Anadolu	25	193.024	44,23
İç Anadolu	51	438.647	80,66
Karadeniz	53	74.830	41,74
Marmara	89	815.741	78,44
Toplam	314	1.879.640	71,10

Kaynak: T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kişisel İletişim, 23.10.2019.

Çizelge 13. OSB'lere İlişkin 2009 Yılı Genel Toplam İstatistikleri

OSB Aşama	Adet	Büyüklüğü (Ha)	Parsel Sayısı	Tahsisi Yapılan Parsellerin Sayısı	Boş Parsel Sayısı	Öngörü Parsel	Üretim	İnşaat	Proje	İstihdam	Öngörü İstihdam
B (Bakanlık Kredi Desteği İle Biten)	153	55.072	21.927	18.346	3638	669	13.948	2207	2191	1.109.785	1.401.752
BK (Kendi İmkanlarıyla Biten)	35	9255	5446	4139	1296	64	2.942	758	439	214.395	303.747
BO (Biten OSB'ler)	4	1951	37.513	34.497	3016		33.960	140	397	395.016	513.008
D (Devam Eden OSB'ler)	122	30.308	14.552	4102	4028	185	2.415	780	907	160.415	356.791
Toplam	314	96.586	79.438	61.084	11.978	918	53.265	3885	3934	1.879.611	2.575.298

Kaynak: T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kişisel İletişim, 23.10.2019.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde sanayi yapısı ekonomik ve fiziksel olarak incelendiğinde, sanayi tesis sayılarının çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında verilen teşviklerle arttığı görülmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'deki OSB'lerin gelişiminde görüldüğü üzere devletin OSB kurma ve yaygınlaştırma politikaları sayesinde yayılma ve kurulum çalışmalarında verilen teşviklerle yıllar içerisinde hızlı artışlar görülmüştür.

Türkiye'de sanayinin dağılımına bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren sanayi yatırımlarının daha çok ülkenin batı bölgelerine kaydırılmış olması, İstanbul'un işgücü kaynağı bakımından zengin olması, düzenli ulaşım bağlantılarına sahip olması, nüfusunun fazla olması ve bir tüketim merkezi olarak özellikle göç ve yatırım için çekim oluşturması sebebiyle sanayi sektörünün büyük bir kısmının Marmara Bölgesi'nde toplandığı görülmektedir (Ertin, 1998: 170). Bunlara ek olarak, 2008 yılı T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan (mülga) ve 2019 yılı T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan alınan verilere göre de özellikle Marmara Bölgesi ve batıda yer alan OSB'lerin, doğuda yer alan OSB'lere nazaran istihdam ve doluluk oranları göz önüne alındığında daha fazla talep alıyor olması OSB'lerin batıda özellikle İstanbul ile civarında yoğunlaştığının açık göstergesidir.

Tarih içerisinde gerek yatırımlar gerekse de coğrafik özellikleri ve insan kaynağı bakımından İstanbul ve çevresinde bir büyüme kutbunun oluştuğu söylenebilir. Bu bölgenin, büyüme kutupları teorisinde de olduğu üzere, sanayinin bölgesel olarak bir alanda sinerji oluşturduğu ve büyüme kutbu olarak çekim merkezi haline geldiği ve hatta sektörel yığılmaların yanı sıra alt sektörlerle ilişkin olarak da yığılmalara olanak sağladığı açıktır

(Chand and Puri, 1983; Boudeville, 1966; Han, 2018: 11, Komarovskiy and Bondaruk, 2013: 33-41).

Söz konusu teoriye göre ekonomik büyüme, her yerde aynı eşitlikte olmayıp, kutuplaşma biçiminde oluşmakta ve sanayi sektörünün kalkınmada itici güç olduğu kabul edildiğinde, İstanbul ve çevresindeki özellikle sanayi sektörüne ilişkin büyümenin, doğuya göre daha fazla olduğu görülmektedir. Yine teorideki genel kaniya göre merkezden çevreye yayılmalar ile olumlu etkilerin artacağı ve bölgesel dengenin sağlanacağı yönünde olup; tarih içerisinde OSB kurulumlarının Anadolu'ya yayılması kamu politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki; gerek çalışma içerisindeki haritalardan gerekse de çizelgelerden görüldüğü üzere zaman içerisinde İstanbul ve çevresinde yoğunlaşan sanayi sektörünün Anadolu'da da yayılma gösterdiği açıktır. Yine teoriye göre artan olumlu etkilerle bölgesel dengenin sağlanması beklenmekte olup; boş OSB parsellerinin dolmasıyla da Türkiye'deki işsizliğe bir çözüm olarak daha fazla istihdamın sağlanması ve ekonomik kalkınma için daha fazla üretim ve ticaretin yapılması hedeflenmekte ve böylece de bölgesel dengesizliklerin giderilmesi hedeflenmektedir (Dericioğlu, 1988: 13). Ancak ülkenin doğusunda her ne kadar teşvik ve destek mekanizmaları söz konusu olup, OSB parselleri üretilmiş olsa da geçmiş dönemlerde yaşanan gerek ulaşım sorunları ve topoğrafyanın elverişli olmaması gibi coğrafi özelliklerden kaynaklanan dezavantajlar gerekse de güvenlik sorunları gibi diğer birçok sebepten dolayı ülkenin batısına nazaran sanayi sektörü tarafından daha az talep gördüğü açıktır.

Ancak, zaman içerisinde her ne kadar Türkiye'nin doğu kesimlerine diğer kesimlerine nazaran sanayi sektörü tarafından talep daha az olsa da verilen teşvik ve desteklerin yanı sıra uygulanan plan ve politikaların Türkiye genelinde sanayi sektörünün gelişimine katkı sağladığı açıktır. Sanayi sektörünün kalkınmada itici güç olduğu kabul edildiğinde, ekonomik ve bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi için OSB'lerin birer çekim merkezi oluşturdukları ve hatta buldukları şehirlerdeki alt sektörlerin de yayılma göstermelerine olanak sağladıkları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- BAYÜLKEN, Y., (2017), **Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri ve Teknoparklar**, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Oda Raporu (Genişletilmiş 5. Baskı), Yayın No: MMO/675, Ankara, 11-12.
- BOUDEVILLE, Jacques RAOUL, (1996), **Problems of Regional Economic Planning**, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- CHAND, Mahesh and Vinay Kumar PURI, (1983), **Regional Planning in India**, Vol. 1. New Delhi: Allied Publishers.
- ÇAMUR, E., (1991), **“Türkiye’de Beşinci Beş Yıllık Plan Döneminde Sanayileşme ve İhracatı Teşvik İçin Sağlanan Kredi İmkanları ve Özel Sektör Tarafından Bu Amaç İle Kullanılan Krediler”**, 1990-1991 Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları II, T. C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı (mülga) A.P.K.K.B. Yayını, Ankara.
- ÇATALBAŞ, N., (2007), **“Üniversite-Yerel Ekonomi İlişkisinde Kutuplaşma Teorisi İyi Bir Model Olabilir mi?”**, Selçuk Üniversitesi İİBF Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 90-101.
- ÇEVİK, O. ve YİĞİT, A. M., (2009), **İşçilerin Sosyal ve Çalışma Hayatlarına Dair Bir Araştırma: Amasya Organize Sanayi Bölgesi Örneği**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 25, 222-223.
- DERİCİOĞLU K. T., (1988), **Az Gelişmiş Ülkelerde Kırsal Alanlara Yönelik Güncel Bölge Planlama Yaklaşımları**, ODTÜ MFD, (8:1), 13.
- ERTİN, G., GÖZENÇ, S., MATER, B., GÜNAL, N., EREL, L., GÜMÜŞ, E., (1991), **Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası**, Anadolu Üniversitesi Yayını, No. 419, Açıköğretim Fak. Yay No: 178, Eskişehir.
- ERTİN, G., (1998), **Türkiye’de Sanayi**, Nuray Serter (Ed.), **Türkiye Coğrafyası**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 165-170.
- EYUBOĞLU, D., (2005), **2000’li Yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz**, Verimlilik Dergisi, Yıl: 2005, Sayı: 3 Milli Produktivite Merkezi, s.53-55.
- HAN, E. ve A. A. KAYA, (1997), **Kalkınma Ekonomisi, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı**, Birlik Ofset: Eskişehir.
- HAN, J., (2018), **Integration and Regional Industrial Development: Theoretical Frameworks and Literature Reviews**, JCIR: VOL. 6, No. 1, 10-11.
- KOMAROVSKIY, V. and BONDARUK, V., (2013), **The Role of the Concept of “Growth Poles” for Regional Development**, Journal of Public Administration, Finance and Law, Issue 4/2013: 33-41.
- MAZLUM, M., YÜCEL, İlhan, TEKEOĞLU, M., (1990), **Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği**, Ankara: TOBB Yayınları.
- MEVLANA KALKINMA AJANSI-KONYA’DA YATIRIM İNTERNET SİTESİ, **Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)’ne Sağlanan Teşvikler**, <http://www.konyadayatirim.gov.tr/images/dosya/OSB%27Iere%20Sa%C4%9Flanan%20Te%C5%9Fvikler.pdf>, Erişim Tarihi: 10.10.2019.

- OSBÜK İNTERNET SİTESİ, <https://portal.osbuk.org/OSBBilgiPortal/>, Erişim Tarihi: 13.11.2019.
- PERROUX, F., (1950), **“Economic Space: Theory and Applications”**, The Quarterly Journal of Economics, 64 (1), 89-104.
- PERROUX, F., (1955), **“Note Sur La Notion De Poles Croissance”**, **Economic Appliquee, 1 & 2: 307- 320**, Also, **idem (1955)**, Economic Space Theory and Application (translated by Mette Monsted, 1974), Quarterly Journal of Economics, 1955.
- T. C. BİLİM, SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (Mülga), (2013), **3. Sanayi Şurası Komisyon Raporları**, 5 No'lu Komisyon Raporu, 128.
- T. C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI İNTERNET SİTESİ, **Kalkınma Planları**, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 10.10.2019.
- T. C. SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI (Mülga), (2008), **Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü**, Kişisel İletişim, 24.12.2008.
- T. C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, (2019), **Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü**, Kişisel İletişim, 23.10.2019.
- TEKİN, Ö. F., (2016), **Adem-i Merkezîyetçi Kentleşme Politikaları ve Bölgesel Kalkınma: Türkiye Deneyimi**, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt:19 Sayı:1, 136.
- YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI HAKKINDA KARAR, 2012/3305 Sayılı B.K.K., Md. 18, 13.1.1995 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete.
- YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI HAKKINDA KARARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KARAR, 2016/8715 sayılı B.K.K., 8/4/2016 ve 29678 Sayılı Resmi Gazete.
- 4562 Sayılı ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ KANUNU, 15.04.2000 tarih ve 24021 sayılı Resmi Gazete.